

Крамар С. І. Місто Кам'янець на Поділлі у XIV–XVIII століттях: магдебурзьке право, судочинство та самоврядування громад: історико-правовий нарис. Кам'янець-Подільський, 2010. 335 с.

Крикун М. Г. Люстрація Кам'янця-Подільського 1734 р. (до питання про житловий фонд українського міста у XVIII ст.). *Український археографічний щорічник*. Київ, 1993. Вип. 2. Т. 5. С. 193–262.

Рабинський В. До історії жидів на Лівобережній Україні в полов. XVIII ст. *Збірник праць жидівської історично-археографічної комісії*. Київ, 1928. С. 1–97.

Сецинский Е. И. Город Каменец-Подольский. Историческое описание. Киев, 1895. 250 с.

Ходорковський Ю. Архітектурна спадщина єврейських громад Західної України. *Архітектурна спадщина України*. Київ, 1996. Вип. 2. С. 51–61.

Центральний державний історичний архів України [ЦДІАК]. Актова книга (1730–1740 pp.). Ф. 39, оп. 1, спр. 59, арк. 292.

Marczyski W. Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie Gubernii Podolskiej z rycinami i mappami. Wilno, 1820. Т. 1. 365 s.

Prusiewicz A. M. Kamieniec Podolski. Szkic historyczny. Kijow; Warszawa: Leon Idzikowski, 1915. 130 s.

Шнайдер Є. П.

ORCID: 0009-0002-9053-696X

головний редактор Етнографічного фотомузею

“Мій штетл – єврейські містечка України”

провідний експерт Об'єднаної єврейської общини

України з питань історії та традицій

УТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ЄВРЕЙСЬКИХ ТОВАРИСТВ ТА ЇХНІХ МОЛИТОВНИХ БУДИНКІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ У XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Ключові слова: синагога, бейт-мідраш, бейс-гамідраш, молитовний будинок, ТаНаХ, благодійне товариство, пінкас.

У кожному містечку діяло багато єврейських молитовних будинків, які належали різним громадам, товариствам та спілкам.

Більшість таких синагог, крім загальних назв на кшталт “Велика синагога” чи “Старий бейт-мідраш”, мали власні назви, які використовувалися здебільшого для внутрішнього вжитку. Такі назви не були відомі широкому загалу, вони рідко потрапляли в офіційні державні документи. Проте кожна громада чи товариство вели свою книгу записів – пінкас, у якому зазвичай зазначалася ця назва. Завдяки збереженням пінкасам ми можемо мати уявлення, як формувалися назви єврейських молитовних будинків.

Власні назви можна умовно поділити на кілька категорій. Практично всі їх об’єднувало використання слів та фраз з ТаНаХу або літургії, тому синагоги з однаковими назвами існували в різних містах і містечках як на території Австро-Угорщини, так і на території Російської імперії.

Перша категорія – цитата з ТаНаХу, яка не дає жодної інформації щодо належності синагоги. Таку назву для свого молитовного будинку могли обрати будь-яке товариство або професійна спілка. Втім, іноді за зразком однієї синагоги називали інші, які належали тій самій групі, і тоді з часом така назва починала асоціюватися саме з цією групою.

Крім того, деякі більш індивідуальні та рідкісні назви могли нести певний натяк на належність синагоги чи діяльність її парафіян. Наприклад, назва синагоги “Хавацелет га-Шарон” (“Троянда Шарону”) в Катеринославі була пов’язана з сіоністською діяльністю її засновників [Люшак, Старостин 2019, 107]. Фраза взята з вірша “Я – троянда Шарону, лілія долин” (Пісня над піснями 2:1). У районі долини Шарон у Землі Ізраїлю прибічники сіонізму, зокрема й з Катеринослава, наприкінці XIX сторіччя купували земельні ділянки для влаштування єврейських поселень; приблизно в цей же час у місті була заснована і ця синагога.

Друга категорія – назви, пов’язані з ім’ям відомої людини. Це могли бути місцевий авторитетний рабин або меценат, коштом якого була зведена будівля. Іноді назва синагоги давалася не за власним ім’ям рабина, а за назвою його твору, яка зазвичай згодом ставала псевдонімом автора. З відомих прикладів – синагога БаХа в Меджибожі, де “БаХ” – це аббревіатура галахічного коментаря рабина Йоеля Сіркеса “Баїт Хадаш” (“Новий Дім”).

Якщо своє ім’я в назві молитовного будинку хотіли увічнити меценат або інша видатна людина, вони використовували для цього також фразу з ТаНаХу, яка містила ім’я біблійного персо-

нажа – тезки цієї людини. Це було нескладно, оскільки більшість єврейських чоловічих імен з давніх часів походили з Тори і відповідного персонажа завжди можна було знайти. Найбільш відомий приклад – синагоги з назвою “Тіферет Ісроель” (“Велич Ізраїлю”) [Лошак, Старостин 2019, 101], у якій використовуються слова з “Плачу Єремії”: “З небес на землю скинув Ти велич Ізраїлю” (Ейха 2:1). Цю назву раббі Ісроель з Ружина дав хасидській синагозі в Єрусалимі.

Це не обов’язково мала бути пряма цитата, часто ім’я просто зазначалося разом зі словом, характерним саме для цього біблійного персонажа. Приклади назв таких молитовних будинків: “Огель Авраам” (“Шатро Авраама”), “Мішкан Давид” (“Скинія Давида”), “Бейт Яаков” (“Дім Яакова”) [Лошак, Старостин 2019].

Третя категорія – синагоги товариств, які мають “спеціалізацію”. Їхні назви також мають корені в ТаНаХу або літургії.

Наприклад, є відомий вірш з ашкеназької літургії: “Це речі, за які людина отримує плоди вже в цьому світі, а нагорода за них зберігається для неї в майбутньому світі. Ось вони: шанування батька і матері, добрі справи, відвідування дому вчення вранці та ввечері, прийом гостей, відвідування хворих, прийом нареченої, супроводження померлого” (Молитовник Ашкеназ, ранішні благословення). Цей вірш став джерелом відразу кількох назв благодійних товариств та їхніх синагог: “Гмілут хасадім” (“Добрі справи”; зазвичай так називали товариство безвідсоткових позик), “Бікур холім” (“Відвідування хворих”; товариства, що займалися доглядом за хворими), “Гахнасат орхім” (“Прийом гостей”; товариства з прийому та надання притулку подорожнім чи біженцям) [Зібрання...].

До цієї категорії можна зарахувати і так звані “професійні” об’єднання. Наведу кілька прикладів:

1. Синагога ремісників “Яд Харуцім” (“Рука старанних”) [Бірюльов 2022, 97]. Джерело: “Недбайливі руки породжують бідність, а старанні руки збагачують” (Мішлей 10);

2. Синагога вантажників “Носей котеф” (“Несучі плечі”). Джерело: “А синам Кегата не дав [возів], бо свята робота на них – на плечах будуть нести [скинію]” (Бемідбар 7:9).

Слід зазначити, що фраза, яка бралася як назва синагоги, у багатьох випадках використовувалася без урахування того контексту, у якому вона вживалася в оригінальному джерелі. Головним чин-

ником вибору конкретної фрази було те, що вона мала добре підходити для опису діяльності товариства чи спілки. В ашкеназській літургії є таке благословіння: “Благословен Ти, Б-г Всесильний наш, володар всесвіту, що одягає оголених” (Молитовник Ашкеназ, Шахарит, ранішні благословіння). Словосполучення “Малбіш арумім” (“Той, що одягає оголених”) стало популярною в багатьох єврейських громадах назвою товариства кравців [Зібрання...].

Отже, можна побачити, що всі назви єврейських молитовних будинків містять слова та цитати з біблійних текстів, які беруться або напряду, або опосередковано за допомогою літургії. Водночас при виборі таких цитат у багатьох випадках не береться до уваги оригінальний контекст, єдиний критерій – це співзвучність з описом діяльності громади.

Література:

Бірюльов Ю. Єврейська архітектурна спадщина Львова. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022.

Лошак А., Старостин В. Синагоги Екатеринослава. Дніпро: Герда, 2019.

Сведения мещанских старост о синагогах и молитвенных домах Подольской губернии, 1914. Ф. 227. Оп. 1. Спр. 8152. Хмельницький: Державний архів Хмельницької області.

Зібрання єврейських рукописних документів XV–XX ст. Колекція пінкасів. Ф. 321. Оп. 1. Київ: Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Юсова О. М.

завідувачка сектором науково-освітньої роботи

Комунального закладу Сумської обласної ради

Державного історико-культурного заповідника “Посулля”

ЄВРЕЙСЬКА СПАДЩИНА РОМЕН

Ключові слова: руки благословення когенів, лев, птах, ханукальна лампа, бсамім (хадас).

Державний історико-культурний заповідник “Посулля” утворений у 2007 році. Музейний фонд заповідника становить близько